

Svjetski etos iz kršćanske perspektive

Karl-Josef Kuschel

Za nekoga poput mene, koji je sudjelovao od početka pri stvaranju temeljne koncepcije projekta svjetskog etosa i koji je poput Hansa Künga to uvijek činio polazeći i od svog samorazumijevanja kao *kršćanskog* teologa, posve je neobično izravno zauzeti stajalište o pitanju kako bi se svjetski etos mogao razumjeti „kršćanski”. Poduzeti korak od implicitnog do eksplicitnog, to predstavlja poseban izazov. Neizravno postojeće izravno artikulirati i uvjerljivo utemeljiti, to posjeduje svoju vlastitu problematiku. Do sada smo zdravo za gotovo uzimali ono što bi sad trebalo demonstrirati: to da se programsko usmjerenje svjetskog etosa može utemeljiti i poduprijeti polazeći od kršćanskog.

No, taj ću izazov prihvatiti rado jer me prisiljava još jednom promisliti i pojasniti vlastito stajalište o tome kojim uporištem projekt svjetskog etosa raspolaže u kršćanskoj tradiciji. Svjestan negativne povijesti raskoraka između idealnog i zbiljskog, u nastavku ću argumentirati na razini ideal-tipskog, a ne na razini povijesti učinaka. Istodobno ću u svrhu produblivanja uputiti na knjige dva teologa, koji su kao kršćani, produbili tematski sklop svjetskog etosa. S jedne strane na razgovor Hansa Künga s Jürgenom Hoerenom pod naslovom „Čemu svjetski etos? Religija i etika u razdoblju globalizacije” (2002) i na knjigu „Kršćansko razumijevanje svjetskog etosa. Stavovi – iskustva – poticaji” (2004) s druge strane, koju je Hans Küng objavio zajedno s protestantskom župnicom Angelom Rinn-Maurer. Upravo se u toj knjizi nalaze brojne paralele između četiri etičke smjernice iz Deklaracije o svjetskom etosu iz Chicaga i kršćanskih normativnih spisa.

Kako pristupiti samom problemu? Odakle zadobiti svijest o problemu? Pred očima mi se nalazi scena koja za projekt svjetskog etosa ne bi mogla biti simboličnija. Odigrala se 24. rujna 2005. u papinskoj palači „Castel Gandolfo”. Tog se dana Hans Küng u svrhu višesatnog razgovora susreo s papom Benediktom XVI.

Službeno priopćenje iz „Castel Gandolfa”

Vijest o tome mnoge je iznenadila. Joseph Ratzinger i Hans Küng? Zar slike njih dvojice o Crkvi i svijetu nisu posve oprečne? Zar Küng nije najoštriji kritičar „rimskog sustava”? Zar nije predstavnike tog sustava, u prvom redu članove Kurije, godinama izlagao najoštrijoj kritici? Definitivno! A nitko i nije mislio u tim pitanjima popustiti. Važnije je ono što je zapisano u zajedničkom službenom priopćenju o tom susretu:

„Profesor Küng je istaknuo da u slučaju projekta svjetskog etosa nije riječ nipošto o apstraktnoj intelektualnoj konstrukciji. Naprotiv, pozornost se svraća na moralne vrijednosti u kojima se velike svjetske religije, unatoč svekolikim razlikama, približavaju i koje se na temelju svog uvjerljivog sadržaja mogu pokazati važećim mjerilom čak i sekularnom umu. Papa je pozitivno ocijenio nastojanja profesora Künga oko doprinosa dijalogu religija i susretu sa sekularnim umom u svrhu ponovnog priznanja bitnih moralnih vrijednosti čovječanstva. Istaknuo je da zalaganje za obnovljenu svijest o vrijednostima na kojima počiva ljudski život predstavlja i bitnu odrednicu njegovog pontifikata.”

Scena nije mogla biti simboličnija: Dva se kršćanina, dva kršćanska teologa, čije slike o Crkvi i svijetu ne mogu biti oprečnije, susreću na tom mjestu. No, suglasni su s obzirom na temeljne nakane projekta svjetskog etosa. Kratak tekst službenog priopćenja sadržava dva važna signala:

1. Zahvaljujući Papi osobno, u stranu je gurnuta sumnja da je u slučaju projekta svjetskog etosa riječ o „apstraktnoj intelektualnoj konstrukciji”. Pod tim se prigovorom podrazumijeva to da se u sklopu „svjetskog etosa” smjera na moralnost, koja se „konstruira” s onu stranu svih empirijskih religija, tako da se njima ona sama mora činiti apstraktnom i stranom. Protiv toga sam Papa s pravom naglašava: Projekt svjetskog etosa spominje „moralne vrijednosti” u kojima se velike svjetske religije – svim razlikama unatoč – „približavaju”. Dakle, riječ je o vrijednostima koje su nazočne u samim normativnim tradicijama, što se empirijski može dokazati, a čija se konvergencija može raskriti na temelju komparacije religija. Dakle, projekt svjetskog etosa zahtijeva mogućnost empirijske dokazivosti u normativnim tradicijama, a ne nešto „konstruirano” s onu stranu religija.

2. Kad je riječ o „obnovljenom priznanju” ključnih moralnih vrijednosti čovječanstva, to istodobno upućuje na to u kojoj se mjeri te vrijednosti nalaze pod sumnjom erozije. Ne bismo se trebali truditi oko „važećih mjerila”,

oko „vrijednosti na kojima počiva ljudski život”, kad bi one bile zajamčene posvuda na svijetu. Dakle, ta formulacija smjera na *dijagnozu krize* u našem vremenu. Vrijednosti na kojima počiva čovječanstvo postale su na različite načine krhke, na različite se načine ignoriraju, štoviše oskvvrnjuju.

Iz tog razloga, zalaganje za svjetski etos pretpostavlja dijagnozu o vremenu, zamjećivanje fenomena globalne krize, senzibilnost za vlastito vrijeme, sažeto: kritičku evaluaciju globalnog duhovno-moralnog stanja. U tom smislu Deklaracija o svjetskom etosu iz Chicaga ne počinje slučajno skicom takvih fenomena krize. Citirat ću samo nekoliko rečenica: „Stotine milijuna ljudi na našem planeti sve više pati zbog nezaposlenosti, siromaštva, gladi i razaranja obitelji. Iznova se gubi nada u mir među narodima.” „Korupcijske afere u politici i gospodarstvu potresaju sve više država.” „Uvijek iznova opažamo da na brojnim mjestima ovog svijeta vođe i pristaše religija potpiruju nasilje, fanatizam, mržnju i neprijateljstvo prema drugima, pa čak nadahnjuju i legitimiraju nasilne i krvave sukobe. Religije se često zloupotrebljavaju za postizanje ciljeva politike moći, uključujući i sam rat.”

Dijagnoza krize: Približavanja među kršćanima

Polazeći od službenog priopćenja iz „Castel Gandolfa”, moguće je detektirati točke približavanja oko kojih su kršćanski teolozi danas suglasni s obzirom na njihove analize suvremenosti.

1. Sve prognoze pod uplivom marksizma i scijentizma o odumiranju religije tijekom modernizacije, industrijalizacije i urbaniziranja mogu se samo parcijalno verificirati. Sve prognoze o sekularizaciji, za koje se činilo da su uvjerljive početkom 20. stoljeća, na početku 21. stoljeća djelomično se moraju falsificirati, a djelomično revidirati. Obistinile su se samo za ograničeno područje svjetskog društva (prije svega u zapadnoj Europi), ali se ne mogu ekstrapolirati na čovječanstvo u cjelini. Zapadna je Europa – što se tiče nestanka religije iz javne sfere – prošla poseban razvoj. U drugim regijama i kontinentima religija kao i do sada igra istaknutu, vodeću i motivacijsku ulogu. Dapače, morat ćemo polaziti od toga da se vlastiti kulturni i religiozni profil kontinenata neće primjerice razvodnjavati nego izoštravati.

2. Promatrano ekonomski iz globalne perspektive, naš se svijet rastvara na vrlo različite prostore ekonomske i socijalne sigurnosti. Sociolozi

govore o globalnom fragmentiranju. Riječ je o faktoru koji destabilizira svjetsku politiku. No, poklič protiv socijalnog fragmentiranja u mnogim državama ove zemlje već se odavno više ne zaogrće ideološkim plaštem uzduž konflikta „Istok i Zapad” (marksizam – kapitalizam) nego kulturno-religioznim plaštem. Prosvjed gubitnika modernizacije i globalizacije danas se artikulira – naročito u islamskom prostoru – pomoću religioznog jezika. On je često jedini preostali medij, koji omogućuje da se čuje krik za pravdom i participacijom. Kao potencijal, na dohvat je ruke i u mnogim muslimanskim zemljama. Već je Marx znao da religija nije puki izraz bijede nego i da može predstavljati čak i „protestiranje protiv bijede”. A na temelju toga zastupnici religija stječu posebnu odgovornost da postojeće socijalne i etničke konflikte religiozno ne fanatiziraju nego religiozno civiliziraju.

3. Unatoč svekolikoj ekonomskoj globalizaciji, religije upravo ne srastaju u jednu jedincatu religiju u službi jednog jedincatog ljudskog društva. Procesima homogenizacije u prostoru kulture i gospodarstva ne odgovaraju takvi procesi u prostoru religije. Ne treba očekivati „mcdonalizaciju” (U. Beck) svjetskih religija. Naprotiv, treba realistično polaziti od toga da će religije zadržati uzajamno isključivo polaganje prava na istinu. Samuel Huntington je to sažeo na prihvatljiv i prikladan način: „Neka osoba može biti napola Francuz i napola Arap i ujedno stanovnik dvije zemlje. No, teško je biti napola katolik i napola musliman.” Iz toga proizlazi: Stalno i trajno važeće polaganje prava na istinu religija jedne protiv druge međureligijski dijalog pretvara u mirovno-etičku zadaću.

4. Nužnost međureligijskog dijaloga i zajedničkih etičkih standarda proizlazi iz analize situacije suvremenog svijeta, koja je istom nagoviještena uz pomoć natuknice „globalizacija”: Upravo onaj tko proces globalizacije smatra nepovratnim, taj mora uporno zahtijevati da tržište dobije globalni okvirni poredak jer globalizacija nije „usud” nego proces kojim se unatoč svemu može upravljati. No, povjerenje u upravljivost pretpostavlja političku koncepciju, a ona počiva na unaprijed izvršenom etičkom opredjeljenju, na moralnoj energiji usmjerenoj prema ljudskom dobru. Na to je posebice ukazao Hans Küng u svom uvodnom referatu danas u Freiburgu: Upravo globalno tržište zahtijeva odgovor iz područja globalnog etosa.

5. Etičko kroćenje snaga globalnog tržišta zbiva se u korist pravilno shvaćenog vlastitog interesa. To je povezano sa zagovaranjem globalne pravednosti u interesu globalnog mira. Bez globalne pravednosti nema globalnog mira! Upravo su na to u svojim socijalnim enciklikama svraćale

pozornost pape u novijoj povijesti: Ivan XXIII. u „Pacem in terris”, Pavao VI. u „Populorum progressio” i Ivan Pavao II. u „Laborem exercens”. Sve to u korist pravilno shvaćenog vlastitog interesa. Ako primjerice ne želimo da se svjetski terorizam i u budućnosti na demonski način poziva na socijalne suprotnosti koje vape u nebo u globalnom društvu, onda ćemo morati analizirati dublje razloge i pomoći pri njihovom prevladavanju. Prosvjedi protiv Međunarodnog monetarnog fonda (IMF) i Svjetskog ekonomskog foruma u Davosu pokazuju da gubitnici globalizacijskih razvoja postaju politički faktor.

Iz toga proizlazi: Jedno globalno društvo, koje se razvija još snažnije uslijed ekonomske globalizacije, ubrzava procese unifikacije ne samo u području organiziranja svijeta, svjetskog prava i unutarnje svjetske politike nego i procese potrage za zajedničkim etičkim standardima. Jedno globalno društvo moći će si manje nego bilo kad do sada priuštiti prostore s različitim, čak suprotstavljenim etičkim standardima. Što koriste etičke zapovijedi i zabrane u jednom dijelu zemlje, koje su u drugom dokinute ili onesposobljene? Jedan svijet zahtijeva jedan etos.

Taj „jedan etos” svijetu više ne može biti nametnut od strane jedne dominantne kulture: niti kulture kršćanske vjere niti kulture sekularne racionalnosti. Upravo kršćansko mišljenje smatra kako je danas izazvano od strane pluralnosti alternativnih religioznih ponuda. Ako promišljamo na razini globalnog društva, moramo uzeti u obzir različite, heterogene kulture i religije. U razdoblju globaliziranih tržišta, telekomunikacijskih sustava, oslonjenih na satelite, u razdoblju globalno raspoloživih mjesta i globalne internetske mreže, etička su se pitanja prometnula u globalna pitanja. Ako želimo da se jedan etos afirmira u jednom čovječanstvu, potrebno je duhovno sučeljavanje s različitim svjetskim kulturama i svjetskim religijama. Dakako, potrebno je i odrješito zauzimanje stajališta iz područja kršćanskog.

Temeljni tekst:

Deklaracija o religijama Drugog vatikanskog koncila

Konsenzus kršćanskih teologa zasniva se na normativnim kršćanskim tekstovima. Zastupnički ću, što se tiče katoličke tradicije, citirati jedan ključni tekst Drugog vatikanskog koncila. Kao što je to poznato, Koncil je obznanio epohalnu „Deklaraciju o odnosu Crkve prema nekršćanskim

religijama” („Nostra aetate”). U njoj se doktrinarno nalazi baza – jasnija nego u drugim dokumentima – za kršćanski utemeljen svjetski etos jer Deklaracija počinje ovako (br. 1):

„U naše vrijeme, kad se ljudski rod iz dana u dan sve uže sjedinjuje i kad rastu uzajamne veze različitih naroda, i Crkva pažljivo promatra u kakvom se odnosu ona nalazi prema nekršćanskim religijama. Na osnovi svoje zadaće da promiče jedinstvo i ljubav među ljudima, pa čak i narodima, Crkva svoju pozornost prije svega svraća na ono što je ljudima zajedničko i što ljude usmjerava prema uzajamnom zajedništvu.”

Analitičari tog dokumenta s pravom su zapazili da toj deklaraciji nedostaje motiv misije. Prema tom tekstu, zadaća Crkve nije obraćenje naroda Kristu i na taj način kršćanskoj vjeri Crkve. Naprotiv, zadaća je Crkve „promicanje jedinstva i ljubavi među ljudima, pa čak i narodima”. To ne smijemo razumijevati crkveno-egoistički. Jedinstvo i ljubav među ljudima neće nastati istom onda kad sve bude katoličko. Presudno je istaknuti ono „što je ljudima zajedničko i što ljude usmjerava prema uzajamnom zajedništvu”. Dakle, zadaća je Crkve probuditi svijest o zajedničkoj bazi vrijednosti koja će biti u stanju na okupu zadržati podijeljeno čovječanstvo. U pasusu br. 2 „Nostra aetate” to je još jasnije. Poslije opaski o počecima povijesti religija, potom o hinduizmu i budizmu, pa na taj način i o funkciji velikih religija za čovječanstvo, tamo doslovno piše ovo:

„Katolička crkva ne zabacuje ništa od onoga što je u tim religijama istinito i sveto. S iskrenim poštovanjem promatra, ovisno o načinu djelovanja i življenja, zapovijedi i učenja koja, premda se umnogome razlikuju od onoga što ona sama smatra i naučava, nerijetko odražavaju zraku one Istine, što prosvjetljuje sve ljude. No, ona bez prekida naviješta i dužna je naviještati Krista, „koji je put, istina i život” (Iv 14,6), u kome ljudi nalaze puninu religioznog života, u kome je Bog sve sa sobom pomirio. Ona stoga opominje svoju djecu da razborito i s ljubavlju putem razgovora i suradnje s pristašama drugih religija, svjedočeći kršćansku vjeru i život, priznaju, čuvaju i promiču ta duhovna i moralna dobra, kao i te socijalno-kulturne vrednote.”

Na tom se mjestu pojam svjetskog etosa ne pojavljuje. U trenutku nastanka te Deklaracije on zapravo još nije niti „rođen”. No, stvar je izrečena: Upravo kršćani trebaju priznavati „duhovna i čudoredna dobra”, ali i „socijalno-kulturne vrednote” drugih. Ne samo priznavati nego i čuvati, ne samo čuvati nego i promicati.

Svaki čovjek „slika Božja”: Biblijski temelji za ljudsko dostojanstvo i ljudska prava

No, zašto kršćani polazeći od svoje vjere mogu priznavati i promicati „duhovna i čudoredna dobra” i „društveno-kulturne vrednote” kod drugih (dakle kod nekršćana i nevjernika)? Najdublji razlog zato je ponovno raskrivanje biblijske tvrdnje čiji učinak u novijoj povijesti kršćanstva ne možemo dostatno ocijeniti: ponovno raskrivanje rečenice iz Post 1,26 o bogosličnosti svakog čovjeka jer o tom iskazu u novijoj povijesti kršćanstva ovisi ništa manje nego utemeljenje ljudskog dostojanstva i ljudskih prava koja iz njega proizlaze.

To razumijevanje ljudskih prava do izražaja je došlo u dva ključna dokumenta Koncila: Pastoralnoj konstituciji „Gaudium et spes” (GS) i Deklaraciji o vjerskoj slobodi „Dignitatis humanae” (DH). Jedan od središnjih pasusa iz „Gaudium et spes”-a glasi ovako:

„Budući da su svi ljudi, oduhovljeni razumnom dušom i stvoreni na sliku Božju, iste naravi i istog porijekla, i jer svi, od Krista otkupljeni, imaju isti poziv i isto božansko određenje, mora se sve više priznavati temeljna jednakost svih. [...] Istodobno raste i svijest o uzvišenom dostojanstvu, koje priliči ljudskoj osobi, jer nadvisuje cjelokupni svijet stvari i jer je nositeljica općih i nepovredivih prava i dužnosti.” (DH 4329; 4326)

Konzekvence iz tog govora o bogosličnosti su pozamašne – čak i za dijalog religija jer se dostojanstvo čovjeka biblijski utemeljuje ne na osnovi tobožnje umske naravi ili na osnovi urođene čudorednosti svakog čovjeka nego na osnovi odnosa koji Bog Tvorac posjeduje prema svakom čovjeku. Kad bi bilo drugačije, da se ljudsko dostojanstvo utemeljuje primjerice na osnovi njegove umske naravi (na primjer, zato što „um” čovjeka razlikuje od životinja), onda to dostojanstvo ne bi priličilo mnogim ljudima ili samo u ograničenoj mjeri. Kad bi bilo drugačije, da se ljudsko dostojanstvo utemeljuje na osnovi kvalitete ljudskog djelovanja, onda bismo morali očajavati nad ljudima. Ljudsko je dostojanstvo darovano od Boga i iz tog je razloga nedodirljivo. Povrijediti ga ne smijemo niti mi sami niti drugi. Nedodirljivo je upravo zato jer je utemeljeno polazeći od „Nedodirljivog”, od Boga. To je židovima, kršćanima i muslimanima zajednička poruka: Bog je svakog čovjeka želio kao osobu nasuprot, svakog je čovjeka stvorio da bude njegov zastupnik (sura 2,3). Za kršćane ovo predstavlja teocentrički najdublju bazu svjetskog etosa: Božje odobrenje postojanja drugog čije je dostojanstvo

utemeljeno od Boga. A to dostojanstvo „da bude nazvan Božjom slikom”, kako to kaže protestantska teologinja Angela Rinn-Maurer u razgovoru s Hansom Küngom, teološkim stručnjakom za ekumenizam iz Tübingena, „posjeduje čak i čovjek, kojemu to ne priliči, jer on sam želi biti kao Bog. Odvraćanje od Boga ne negira bogosličnost nego je pervertira poput tamne sjene. No, unatoč tome ono nikada ne može razoriti bogosličnost i na taj način čovjekovo dostojanstvo.”

No, prisjetimo se i riječi velikog rabina *Lea Becka*. U njegovoj epohalnoj knjizi „Bit židovstva” (1910), objavljenoj po prvi put 1905, čitam ove rečenice: „Kolika god bila razlika od čovjeka do čovjeka, ključno obilježje za sve njih je *bogosličnost*, ona je svima njima zajednička; ona je ono što čovjeka čini čovjekom, obilježava ga kao čovjeka. Božji savez sa svim ljudima, onakav kakav je sa svim svjetovima.” Iz toga proizlazi: „Iznad svakog pojedinog razgraničenja rasa i naroda, kasta i klasa, silnika i sluga, darovatelja i primatelja, ponad svekolikog razgraničenja čak i darova i snaga, nalazi se izvjesnost „čovjek”. Tko god nosi ljudsko lice, taj je stvoren i pozvan biti objavom ljudskog dostojanstva.”

Ljudsko je dostojanstvo pretpostavka za ljudska prava i ljudske dužnosti. Da se kršćani danas mogu zalagati za ljudska prava, taj je uvid uzrokovan teocentričnim utemeljenjem ljudskog dostojanstva. Iz tog razloga, kršćanskoj slici Boga i čovjeka odgovara ono što se kaže u Deklaraciji o svjetskom etosu iz Chicaga:

„Vjerujemo u fundamentalno jedinstvo ljudske obitelji na našoj planeti Zemlji. Iz tog razloga u sjećanje dozivamo Opću deklaraciju o ljudskim pravima Ujedinjenih naroda iz 1948. Ono što je ona proglasila svečano na razini prava, to na ovom mjestu želimo potvrditi i produbiti polazeći od etosa: posvemašnje ostvarenje neraspoloživosti ljudske osobe, neotuđivu slobodu, načelnu jednakost svih ljudi i nužnu solidarnost i uzajamnu ovisnost svih ljudi.”

Dekalog kao esencijalni etos čovječanstva

Zajedničko dobro židovsko-kršćansko-muslimanske tradicije također je i obvezanost temeljnim zapovijedima humanosti, kako su izražene u takozvanom Dekalogu, „deset zapovijedi” ili „deset riječi”. Naravno, ta tradicija ne reprezentira onu cjelokupnog čovječanstva. Židovstvo, kršćanstvo i islam predstavljaju također samo dio religijske povijesti jednog

čovječanstva. Religije indijskog i kineskog porijekla, koje ne poznaju govor o Bogu Tvorcu, o objavi i teocentrično utemeljenim etičkim smjernicama, raspolažu drugim diskursima za utemeljenje etosa. No, s druge strane, nije slučajno da sve četiri smjernice iz Deklaracije o svjetskom etosu iz Chicaga svoje uporište imaju u „Dekalogu”, dakle onim zapovijedima, koje važe za židove, kršćane i muslimane. Kako bismo ih dozvali u sjećanje, navest ćemo ih u negativnoj formi:

- Ne ubij!
- Ne ukradi!
- Ne laži!
- Ne prakticiraj blud!

Deklaracija o svjetskom etosu iz Chicaga te negativne formulacije tumači tako da mogu biti shvaćene s obzirom na njihovu pozitivnu poruku. Nema sumnje u to da te prastare zapovijedi predstavljaju dragocjeno blago kulturnog sjećanja čovječanstva. Izrael je čovječanstvu pružio esencijalni etos čija se univerzalna rasprostranjenost može empirijski dokazati. S pravom je napisao Thomas Mann, kojemu zahvaljujemo za novelu o Mojsiju i nastanku deset zapovijedi („Zakon” iz 1943): „Židovi su svijetu darovali univerzalnog Boga i – u deset zapovijedi – temeljni zakon ljudske pristojnosti. To je ono najobuhvatnije što možemo reći o njihovom kulturnom doprinosu, koji je što se tiče pojedinosti silno bogat i silno raznolik i koji blista u filozofiji, umjetnosti i znanosti. Povijest njihovog uspjeha prožeta je patnjom, to je povijest potrage za domom, koja u mnogim fragmentima podsjeća na usud naroda, koji je njima u naše vrijeme učinio ono najužasnije, onog njemačkog. No, oni su preživjeli i možemo biti uvjereni u to da je židovskom duhu i njegovom religioznom smislu za stvarnost još uvijek rezervirana važna uloga pri oblikovanju novog socijalnog svijeta, koji korak po korak počinje raskrivati svoja obilježja.”

Isusov etos

Što se tiče kršćana, taj već starozavjetno utemeljen esencijalni etos možemo još jednom nadopuniti i produbiti polazeći od Isusove poruke. Ograničit ću se na nekoliko tvrdnji. O Isusovom etosu napisano je mnogo toga. To je na ovom mjestu nemoguće detaljno prikazati. Ograničit ću se

na središnju misao koja je za našu temu odsudna. U Deklaraciji o svjetskom etosu iz Chicaga piše:

„Postoji načelo, zlatno pravilo, koje je moguće naći i koje je već desetljećima sačuvano u mnogim religioznim i etičkim tradicijama čovječanstva: Ono što ne želiš da drugi tebi čine, to ni ti ne čini drugima. Ili pozitivno: Ono što želiš da drugi tebi čine, to i ti čini drugima! To bi trebala biti neopoziva i bezuvjetna norma za sva područja života, za obitelj i zajednice, za rase, nacije i religije.”

Takozvano „zlatno pravilo” nalazi se u Evandelju po Mateju:

„Sve, dakle, što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima. To je, doista, Zakon i Proroci.” (Mt 7,12)

U ovom je slučaju očigledno pozitivno usmjerenje rečenice. Nije formulirano negativno-defenzivno – „Ono što ne želiš da drugi tebi čine...” – nego pozitivno – „Ono što bi se trebalo tebi dogoditi, to i ti čini drugima.” Želiš da ti se uzvрати poštovanjem. Prakticiraj ga prema drugima. Želiš razumijevanje za svoja vjernička opredjeljenja, prakticiraj ga prema drugima. Želiš solidarnost u svojoj nevolji, ukaži je drugima. Zahtijevaš prava za sebe, jamči ih i drugima. Dakle, ta rečenica u biti sadržava ovu poruku: Prekoračuj uvijek iznova granice svog vlastitog egoizma, svojih vlastitih interesa. Svrati pozornost na povezanost između svoje dobrobiti i dobrobiti drugih. Ne živi leđa okrenutih prema drugima nego s pogledom na druge. A dotični drugi je uvijek i onaj koji drugačije vjeruje, onaj koji drugačije živi i onaj koji drugačije misli. Uostalom, zlatno se pravilo ne nalazi samo u Novom zavjetu za kršćane nego i u normativnim spisima drugih velikih religija: od Konfucija preko rabina Hilela i Kur'ana do Kanta. Na to se u sklopu projekta svjetskog etosa, naročito u izložbi o svjetskom etosu, ustrajno ukazuje.

Zaoštrenje Isusovog etosa nalazi se u „prisposobi o milosrdnom Samaritanu”. A i njezine upute glase: prekoračivati granice, prevladavati socijalne i religiozne marginalizacije, prakticirati neograničenu brigu. Govor koji lijepo zvuči? Baš prikladan za slavljeničke sate na sveučilištu? Zlatne riječi koje nemaju veze s praksom? A još manje s globalnim prezirom? Navest ću i jedan obratni primjer: Na Sveučilištu u Tübingenu, a na poziv Zaklade za svjetski etos, „Četvrti govor o svjetskom etosu” 1. prosinca 2004. izgovara tada novoizabrani Savezni predsjednik Njemačke Horst Köhler. Nalazi se neposredno pred putovanje kroz više afričkih zemalja. To je početni ton za programatsko usmjerenje saveznog predsjednikovanja

Horsta Köhlera. Afrika, od strane mnogih već etiketirana kao „lost Continent”, kao tobože izgubljen, zaboravljen, u svakom slučaju prezren kontinent, privlači njegovu naročitu pozornost. Na srce njemačke javnosti, ekonomski fiksirane na Aziju, naročito na Kinu, stavlja ovo:

„Po meni se ljudskost svijeta presudno mjeri na usudu Afrike. I naglasit ću to još jednom: Da se u Africi pošteno i velikodušno angažiramo, to je pitanje samopoštovanja Europe upravo s obzirom na naše vlastite temelje i vrijednosti... Konačno moramo shvatiti da živimo u jednom svijetu! Ne u Prvom, Drugom ili Trećem svijetu. To je i u našem vlastitom interesu jer mi u takozvanim razvijenim zemljama nećemo sačuvati niti naše blagostanje niti našu sigurnost niti naš mir ako ne shvatimo da su siromašni naši partneri. Afrika, taj često upravo zaboravljeni kontinent, u tom jednom svijetu mora pronaći svoje pravedno mjesto – kao partner među partnerima.”

Što je taj njemački savezni predsjednik mislio kad na tom mjestu govori o „samopoštovanju Europe” i o tome da bismo se polazeći od naših „vlastitih temelja i vrijednosti” trebali „pošteno i velikodušno angažirati za Afriku”? U ovom smo slučaju čuli nešto provokativno jer je to sve drugo osim nešto samorazumljivo kad glavni predstavnik jedne države može obznaniti da je Europa po njemu vrlo duboko obilježena kršćanskim etosom. Taj je etos, prije svega onaj ljubavi prema bližnjem, Europi darovao njezinu „savjest”, njezinu „dušu”. Dakle, da su ljudi uopće spremni brinuti se s onu stranu svog vlastitog obiteljskog i prijateljskog kruga o „drugima”, „strancima”, to je povezano – promatrano povijesno – s afirmiranjem kršćanske zapovijedi o ljubavi prema bližnjem – unatoč svekolikim zločinima upravo čak i u ime kršćanstva.

Mnogi slušatelji u Tübingenu nisu mogli vjerovati svojim ušima kad je taj savezni predsjednik citirao Novi zavjet – „Ono što ste učinili najmanjemu od moje braće, to ste učinili meni.” – kao što je to poznato, mjesto iz Evanđelja po Mateju iz 25. poglavlja. No, taj citat nije posjedovao ništa neugodno, deplasirano. Naprotiv: Koje bi vrijednosti u Njemačkoj sučelice dalekosežnom gubitku sigurnosti u sferi javnoga za nas mogle predstavljati temelj, a da od strane svih budu istodobno ispravno shvaćene, onako kako je shvaćen onaj citat iz Evanđelja po Luki iz 10. poglavlja, koji je taj savezni predsjednik citirao pri koncu svog govora:

„Je li ono što sam Vam podastro donekle povezano sa svjetskim etosom? Želio bih sebi i Vama postaviti jedno sasvim jednostavno pitanje: Što nas se tiču drugi? [...] Dosta sam govorio o politici, ali na koncu sve uvijek ovisi i o stavu svakog pojedinca. Nijedna politika i nijedna državna institucija

nikad neće učiniti suvišnom spontanu spremnost za pomaganje: 'I neki Samaritanac, na svom putu, stiže u njegovu blizinu. Kad ga ugleda, sažali se nad njim. Pristupi k njemu, zali uljem i vinom njegove rane i zavi ih. Tada ga podiže na svoju životinju, dovede ga u gostionicu i pobrinu se za njega'."

Protiv polovične globalizacije

Sažet ću:

1. Projekt svjetskog etosa predstavlja programatski odgovor na kriznu situaciju u svijetu iz svijeta religija. Taj je odgovor bio zakasnio. Globalni su se pokreti davno razvili izvan tradicionalnih religija: pokreti za ljudska prava, naročito prava žena, za razoružavanje i svjetski mir, za štednju resursa i svjetsku klimu. Na to se početkom 90-tih godina prošlog stoljeća nadovezuju novi razvoji u svjetskom gospodarstvu. Elektronski umrežena globalna financijska tržišta i nadnacionalne financijske institucije od svijeta stvaraju unutrašnji prostor gospodarskog djelovanja koji potkopava sve nacionalne instance za kontrolu. Danas, bolje nego početkom 90-tih godina prošlog stoljeća, naziremo ne samo šanse nego i bezdane rizike takve globalizacije tržišta za milijune pogođenih ljudi. Krilatica, koju je izrekao Küng prije 25 godina i koja je danas postala gotovo poslovična – „Nema svjetskog mira bez mira između religija!” – iz tog razloga hitno treba nadopunu: „Globalno tržište zahtijeva globalni etos.”

2. „Svjetski etos” formulira mogući doprinos svih svjetskih religija etičkim standardima u globalnom društvu. Nijednoj se religiji ništa ne „natura”. Ne stvaraju se nove fronte između pojedinačnih religija ili između religioznih i nereligioznih ljudi. „Projekt svjetskog etosa” oživljava svijest o onome što je u izvorima velikih religija već nazočno. Oslovljava – religiozno i nereligiozno formirane ljude. Koncipirao ga je jedan kršćanin teolog, a istodobno predstavlja izraz participacijskog mišljenja koje prelazi granice kršćanskog svijeta. To je mišljenje snažno ukorijenjeno u temeljnim izričajima hebrejske Biblije i Novog zavjeta, u govoru o bogosličnosti svakog čovjeka, u fundamentalnom nalogu ljudskosti i Isusovom etosu usmjerenom dokidanju neprijateljstava.

3. Globalno politički i političko religijski promatrano, projekt svjetskog etosa možemo razumjeti kao protivljenje danas etabliranoj polovičnoj

globalizaciji. Pod njom se misli na mentalni stav koji u društvu globalne razmjene prihvaća ekonomske prednosti, ali zazire od duhovnog sučeljavanja sa svjetskim kulturama. Misli se na polovično globalno građanstvo, koje rado globalizira gospodarstvo i turizam, ali manje rado vlastitu svijest, koja s užitkom globalno umrežuje kretanje kapitala i zrakoplova, no jedino ne vlastite procese učenja, te koja globalnu internetsku mrežu koristi kao puko sredstvo pristupa bez uvećavanja planetarne svijesti. No, sučelice kriznoj situaciji u svijetu projekt svjetskog etosa predstavlja znak za to da se etičko-duhovne protusnage mogu mobilizirati, ali i moraju mobilizirati. „Svjetska savjest”, kako je to jednoć formulirao Thomas Mann, neće se sama od sebe etablirati. Komunikacija između kultura i između religija zahtijeva kompetentnost. To je zahtjevno. To često zahtijeva cjeloživotno povezivanje, komuniciranje i učenje o nacijama, kulturama i religijama koje prelazi granice vlastitoga. To nije povezano s elitizmom, ali jest uvelike sa zahtjevom za vlastitom kulturnom kompetentnošću.

4. U jednom, komunikacijski umreženom globalnom društvu usud ljudi u vlastitoj religiji više ne možemo dijeliti od usuda svih drugih. Savezni predsjednik Köhler skrenuo je pozornost na to. Od velikog židovskog učenjaka Abrahama Joshue Heschela potiču riječi koje nam je ostavio kao svoju baštinu pri koncu svog života 1965: „Nijedna religija nije otok. Svi smo povezani jedni s drugima. Izdaja duha na strani jednog od nas dotiče se vjere svih.” Hans Küng izrekao je to na svoj način u predgovoru knjige o židovstvu iz 1991:

„U vremenu globalnog preplitanja sve više ljudskih životnih prostora u politici, gospodarstvu, prometu, okolišu i kulturi nijedna religija više ne živi u 'splendid isolation'. U jednom svijetu, u kojem na mnogim mjestima ljudi različitih religija stanuju u istoj ulici, rade u istom uredu i studiraju na istom sveučilištu, kršćani ne mogu biti ravnodušni spram onoga što se zbiva u židovstvu, u islamu... U razdoblju probuđene globalne ekumenske svijesti svi moramo promicati sveobuhvatnu ekumensku odgovornost.”

A sve to iz specifično kršćanskih razloga. Dakle, doprinos jednom ljudskom etosu za kršćane ne predstavlja luksuz, koji sebi zapravo ne moramo priuštiti, nego moralnu dužnost. Kršćani bi mogli postati branitelji i promotori globalne ekumenske svijesti, jamci za ono što danas nazivamo „savješću svijeta”.